

Frihetslängtan och arbetsfria inkomster

Hur upplysningsmannen Toussaint Louverture gjorde Haiti till en plundrarstat

Mats Lundahl

I *Dagens Nyheter* 9 januari 2019 recenserade Ronny Ambjörnsson Philippe Girards (2016) bok om den haitiske revolutionsgeneralen Toussaint Louverture. Det var vällovligt. Den haitiska revolutionen 1791 och dess betydelse är tämligen okända företeelser i Sverige. Revolutionen – det enda framgångsrika slavupproret i historien – sände chockvågor genom de andra samtida slavsamhällena i Västindien och Nordamerika och utgjorde en direkt inspirationskälla för upproret mot det spanska kolonialväldet i Sydamerika, inte bara ideologiskt. 1815 reste Simón Bolívar till Port-au-Prince, där han träffade Alexandre Pétion, president över södra delen av Haiti, och fick materiellt stöd från honom.

Som Ambjörnsson med rätta framhåller, betonar Girard rasismen i det koloniala Saint-Domingue. De vita utvecklade en genomarbetad argumentation för varför den vita rasen var den svarta överlägsen och rättfärdigade slaveriet. Rasismen var kopplad till grymma fysiska bestraffningar. (Den detaljintresserade hänvisas till James 1963: 12–13.) Piskan blev för de svarta slavarna symbolen för de vitas överhöghet. ”Om någonsin slavar har haft anledning till att göra uppror, så var det de svarta i Saint-Domingue”, skrev James Leyburn (1941: 22) i sin klassiska analys av det haitiska klassamhället, *The Haitian People*. Omvänt blev ras ett sammanhållande begrepp i det självständiga Haiti efter självständigheten 1804 och har så förblivit (Nicholls 1979).

Toussaints bidrag till den haitiska revolutionen var att han såg till att organisera massorna och göra dem militärt effektiva. Det var inte förrän i början av 1793 som han gjorde sin entré i historien. Revolutionskrigen var en komplicerad och utdragen affär som varade ända från 1791 till 1803. Den 1 januari 1804 utropades den självständiga republiken Haiti. Då var dock Toussaint ute ur leken. Fransmännen tog honom tillfånga 7 juni 1802 och deporterade honom till Frankrike, där han dog i en cell i Fort Joux i Jurabergen 9 april följande år.

Mats Lundahl är professor emeritus, Handelshögskolan, Stockholm.
E-post: mats.lundahl@hhs.se

Komplikationerna berodde inte minst på att Frankrike inte var den enda europeiska makt som var inblandad, utan både spanska och engelska trupper deltog. Dessutom var haitierna inbördes splittrade. Toussaint besegrade 1799–1800, i det s k knivkriget, mulattgeneralen André Rigaud, som hade byggt en oberoende maktbas i södra Haiti och 1801 tvingades han slå ner en revolt som leddes av hans nära släkting Moysé. Toussaints egen utveckling bekräftar intrycket av en komplicerad historia. Han bytte sidor flera gånger, tjänade både Spanien, 1793, och 1794 den franska republik som samma år avskaffade slaveriet i hela det franska väldet, innan han slutgiltigt vände sig mot fransmännen.

Philippe Girard betonar upplysningssidéernas roll för den haitiska revolutionen och dessa idéers inflytande på Toussaint. Huruvida denne hade läst Abbé Raynals (1770) av upplysningens idéer genomsyrade stora verk om den europeiska koloniseringen av och handeln med Ost- och Västindien vill jag låta vara osagt, men det spelar nog, som Ambjörnsson påpekar, mindre roll. Upplysningens grundidéer kunde spridas på enklare sätt i ett samhälle vars kultur var till övervägande del muntlig. Det verkliga genombrottet i Saint-Domingue kom snarast via exemplets makt: den franska revolutionen. Det var ofrånkomligt att Toussaint skulle exponeras för revolutionsidealen under frihetskrigen.

En svårfångad person

Så långt är jag överens med Ronny Ambjörnsson, men att framställa Toussaint enbart som den som ledde haitierna ut ur slaveriet är inte korrekt. Tvärtom: Toussaint såg till att effektivt förpassa dem tillbaka i ett ekonomiskt system som hade nästan allt utom namnet och piskan gemensamt med slaveriet. Han var inte någon ädel upplysningsman.¹ Långt därifrån. Toussaint var en kalkylerade realpolitiker som omfattande upplysningens och den franska revolutionens idéer när det passade honom och trampade principerna under fötterna när det var opportunt. När Ronny Ambjörnsson framställer honom som en idealens man gör han sig skyldig till samma misstag som han beskyller Aimé Césaire för: han romantiserar honom. Det är intressant att jämföra Ambjörnssons bild med Carolyn Ficks recension av Girard: ”Girard’s *Louverture* är ... en pragmatiker och en opportunist, motiverad av personlig omsorg om sin egen och sin familjs välfärd snarare än ideal och principer, driven av ambition och strävan efter makt under större delen av sitt liv” (Fick 2017: 790).

Toussaint är en extremt svår person att fixera. Det är ingen brist på biografier över honom. Följande är ett långt ifrån fullständigt urval:² Cousin d’Avallon (1802), DuBroca (1802), Stephen (1803), Saint-Rémy (1850), Beard (1853),

1 En intressant diskussion av (det tvåsidiga) sambandet mellan upplysningssidéerna och den haitiska revolutionen återfinns i Nesbitt (2008).

2 För en kort översikt, fram till 2013, se Geggus (2013).

Schoelcher (1889), Sannon (1920, 1932, 1933), James (1938), Korngold (1944), Alexis (1949), Césaire (1960), Dorsinville (1965), Parkinson (1978), Pluchon (1989), Bell (2007), Girard (2016), Forsdick och Høgsbjerg (2017), Hazareesingh (2020). Det råder inte minsta tvekan om att Toussaint Louverture är den som mer än någon annan personifierar den haitiska revolutionen, men samtidigt delar han alla revolutionshjältars öde: det går inte riktigt att komma åt honom. Det finns få ämnen som så delar uppfattningarna och sätter sinnena i brand som just revolutionshjältar. Det handlar inte bara om man är för eller mot revolutionen utan även om vilka bevekelsegrunder de kan ha haft.

Det klassiska verket om Toussaint är inte, som Ambjörnsson tycks tro, Aimé Césaires *Toussaint Louverture: La révolution française et le problème colonial* (1960) utan C. L. R. James *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution* (1938). James betonar likheten mellan de av Robespierre anförda jakobinerna i den franska revolutionen och Toussaint och hans svarta generalskollegor, "de förgyllda afrikanerna", som Napoleon kallade dem (jfr titeln på Parkinson 1978). Man gör bäst i att inte hårdra parallellen, men i båda fallen handlade det om mobilisering av massorna. Det var dock inte Toussaint som avskaffade slaveriet i Haiti. Det hade gjorts redan 1793 av den franske (jakobinske) civilkommisjonen Léger Félicité Sonthonax (Stein 1985), men ytterst var det givetvis massornas insats som var avgörande.

Gunnar Myrdal (1930) skrev en gång en klassisk bok om hur nationalekonomer tenderar att i sina utsagor styras av dolda värderingar. Problemet är mångdubbelt större när det kommer till så explosiva ämnen som revolutioner. Det blir inte mindre av att det vad gäller Haiti existerar en olycklig tradition av att fixera på historiska personers skrifter och uttalanden i stället för på deras gärningar (inte minst Nicholls 1979). Alltför ofta divergerar de två, så även i Toussaints fall. Han var en flitig skribent, men han hade alltid ett – inte sällan dolt – syfte med vad han skrev. Som Sudhir Hazareesinghs (2020) nyutkomna biografi över honom visar, var han synnerligen angelägen om att rättfärdiga sin politik och försummade få tillfällen att göra så i tal och skrift. Omvänt var han hela tiden utsatt för kritik och förtal från sina motståndare. En analys av Toussaints insatser måste därför grundas på hans handlingar och inte på hans uttalanden: *Deeds, not words*.

Alla farligast är att okritiskt glorifiera honom. Det är ingen tillfällighet att ett kapitel i Hazareesinghs bok har titeln "A Universal Hero" (Hazareesingh 2020: 329):

Toussaint Louverture var den moderna tidens förste superhjärte. De viktigaste beståndsdelarna i legenden om honom var på plats redan när han lämnade den politiska scenen i början på artonhundratalet: han sågs som en frälsare, en militär hjälte och en krigisk symbol för maskulinitet, en lagstiftare (hans konstitution

från 1801 var en särskilt viktig milstolpe), en symbol för frigid svartet [blackness] och, som William Wordsworth uttryckte det i sitt poem från 1802, 'To Toussaint L'Ouverture', för 'människans obändiga sinne[mind].'

Men vad gjorde Toussaint egentligen?

Krig och exportintäkter

Mellan 1797 och 1801 lade Toussaint Louverture under sig hela Hispaniola, även den östra, spanska, delen men faran var på intet sätt över för de haitiska revolutionärerna. Det var bara en tidsfråga innan fransmännen skulle komma tillbaka – deras krig med England måste förr eller senare ta slut – och såväl England som Spanien var intresserade av att ta över Saint-Domingue. Det var ju Frankrikes rikaste koloni. (I februari 1802 landsteg följdriktigt Napoleons svåger, generalen Charles Leclerc, i Haiti i spetsen för en invasionsarmé.) Enda sättet för haitierna att värna oberoendet var genom att utveckla tillräcklig militär slagkraft, och för detta krävdes vapen och ammunition, vilka båda måste importeras från utlandet. Detta måste betalas med export, men kolonialtidens plantager hade gradvis förfallit när slavarna hade lämnat dem eller gått över till självhushåll (Lundahl 1985a, 2013).

Toussaints problem var hur han skulle återupprätta exportekonomin. Den viktigaste exportvaran, socker, framställdes på plantager som krävde stora koncentrationer av arbetskraft. Saint-Domingues rikedom hade vilat på 450 000 slavars ryggar. Alternativt kunde man satsa på kaffe som vid tiden för franska revolutionen hade blivit nästan lika betydelsefullt som sockret. Kaffet odlades i mycket mindre enheter än socker, men det var mer geografiskt utspritt och det var därför förenat med höga insamlings- och transportkostnader, i en situation när ingen effektiv administration existerade.

Toussaint valde därför att gå tillbaka till det gamla plantagesystemet. Revolutionen hade emellertid ändrat faktorproportionerna i ekonomin. 1805 skulle det visa sig att befolkningen hade minskat med 150 000 personer som följd av revolutionskrigen. Det fanns därför gott om obrukad jord och alla försök att få de före detta slavarna att frivilligt återvända till plantagerna misslyckades. För detta krävdes tvång. Genom ett dekret från den 12 oktober 1800 och genom Toussaints nya konstitution från 8 juli 1801, som gjorde honom till generalguvernör på livstid, med absoluta befogenheter, bands de före detta slavarna till plantagerna och fick inte lämna dem. I en proklamation från 25 november 1801 gjorde han fullständigt klart att det rådde arbetsplikt: "... alla måste ha klart för sig att det finns inget annat sätt att leva fredligt och respektfullt än genom arbete, idogt arbete ... Så snart som ett barn kan gå ... måste det sättas i arbete på plantagerna och utföra något nyttigt" (Dubois 2004: 248). Laurent Dubois

skräder inte orden: "Novemberproklamationen var ett krossande fördömande av Saint-Domingues sociala värld och en urkund för en ny polisstat i vilken alla medborgares plikt att arbeta för staten strikt skulle upprätthållas" (Dubois 2004: 249).

Precis som i Sydafrika på apartheidtiden infördes inrikespass. Alla som inte var i armén eller kunde bevisa att de hade ett legitimt yrke klassificerades som lantarbetare. Arbetet på plantagerna utfördes med militär övervakning och hård disciplin. En landsbygdspolis skapades för att jaga rymlingar. De som fångades ställdes inför krigsrätt. Piskan var borta men käppar, sega lianer och en stenhård klubba känd som *cocomacac* fungerade precis lika bra. Landet uppdelades i militära distrikt som var ansvariga för att leverera exportprodukterna. Den gamla plantagebaserade exportekonomin var återställd och den vilade återigen på tvångsarbete och ofrihet. Såval Dubois (2004: 249) som Hazareesingh (2020: xxiii) betecknar systemet som en "drakonisk regim". Slaveriet var borta *de jure* men inte *de facto*. Upplysningsmannen lyste med sin frånvaro.

Arbetsfria inkomster

Det fanns ytterligare en anledning till tvångsarbetets återkomst. De nya makt-havarna var inte mera intresserade än de gamla att arbeta med sina händer och i sitt anletes svett. Haitis kanske värsta arv från kolonialismen var att någon annan borde göra arbetet, precis som under slavtiden. Philippe Girard (2016: 193) håller med:

Trots (eller tack vare) sitt slavgörlutna ville Toussaint desperat återskapa en plantageägarklass, fast en där han och hans svarta generalslikar skulle spela den ledande rollen, så att han skulle kunna bli vad haitier kallar en *gwo nèg*, en "svart storman" eller "höjdare". De mest entusiastiska konvertiterna till revolutionen var kända som "vita svarta"; på många sätt var han en "svartvit", som hade gjort sina forna herrars ekonomiska världsåskådning till sin egen.

Det var dock omöjligt att klämma ett överskott ur fria bönder när det fanns fri tillgång till jord. De skulle bara flytta på sig. I det läget kunde Toussaint antingen monopolisera jorden eller binda arbetskraften till plantagerna. Han gjorde bådadera. Staten tog över jorden som arrenderades ut till höga militärer, administratörer, franska före detta *colons* och andra förtjänta medborgare, och den garanterade samtidigt att den nödvändiga arbetskraften fanns att tillgå.

Toussaints system fungerade. Exporten ökade. Från 1791 till 1795 hade i princip all export upphört. 1802 hade däremot en förbättring inträtt. Då låg sockerexporten på 38 procent av nivån före revolutionen, kaffexporten på 45 procent och bomullsexporten på 58 procent (Lundahl 1979: 262). Givet de

extremt besvärliga betingelser under vilka Toussaint måste arbeta måste siffrorna betraktas som goda. Även fördelningsmekanismen fungerade. Toussaint, Dessalines och Henry Christophe blev alla synnerligen rika män.

Toussaints efterföljare, Jean-Jacques Dessalines, Henry Christophe och Alexandre Pétion, fortsatte hans politik till 1809 (jfr Lundahl 1984). Det året beslöt emellertid Pétion, som var president i södra delen av det då delade Haiti, att börja omfördela jorden genom gåvor till sina officerare och soldater. Storgodsen upplöstes och lantarbetarna blev fria (Lundahl 1979: 255–76). (Tio år senare följde Christophe, då kung över norra delen av landet, efter.) Under 1800-talet förvandlades Haiti till ett land av fria småbrukare.

Slutsatsen är ofrånkomlig. Det var Pétion, och inte Toussaint, som såg till att göra slut på slaveriet i Haiti. Han var tvungen att göra det. Plantagesystemet, särskilt då sockerplantagerna, vilade på ett intensivt utnyttjande av både kapital – sockerkvarnar och bevattning – och arbetskraft: slavar. Under befrielsekrigen 1791–1803 förstördes mycket av kapitalet och befolkningen minskade. Den utbildade arbetskraften försvann när fransmännen tvingades ge sig iväg. Haitierna hade inte längre tillgång till de för exporten nödvändiga produktionsfaktorerna. Storgodssystemet var klämt även från efterfrågesidan. Den franska marknaden var stängd och Napoleonkrigen fick USA att 1806 förbjuda handel med Haiti. Den brittiska marknaden kompengerade i viss utsträckning, men kriget mellan USA och Storbritannien 1812–15 medförde nya komplikationer. Till detta kom ökad konkurrens från Cuba, de Brittiska och Nederländska Antillerna och europeiskt betsocker, vilket allt resulterade i prispress under förra halvan av 1800-talet. Det var bara en tidsfråga när plantagesystemet skulle falla samman. Man kan alltså på goda grunder argumentera för att det var marknadsmekanismen – faktor- och varumarknaderna i samverkan – som slutgiltigt frigjorde haitierna från slaveriet. 1809 var ett lika betydelsefullt år i Haitis historia som 1791.

Upplysning och kleptokrati

Man kan avslutningsvis ställa frågan hur mycket av en upplysningsman Toussaint verkligen var. Ambjörnsson noterar att han inte var någon traditionell revolutionär, utan en from katolik som upprördes av Ludvig XVI:s avrättning. För Pierre Pluchon (1989) var han en direkt arvtagare till l’Ancien Régime. C. L. R. James har framhållit att han inte klarade av att kommunicera med massorna. Han ansåg att Toussaint 1801 inte längre var någon revolutionär utan en person som var nära att förråda de sina. Att övertyga massorna att det låg i deras direkta intresse att gå tillbaka till plantagerna samtidigt som han måste tala till dem om frihet och jämlikhet var en omöjlig uppgift (Lundahl 1985a: 349–54). Det oupplysta samhälle som Toussaint försökte bygga var ett samhälle som inte

appellerade det allra minsta till de före detta slaverna. Som Carolyn Fick (1990: 208) uttrycker det:

Genom att blockera landförvärv för massorna och binda plantagesystemet till militärapparaten, genom att inbjuda före detta vita kolonialister att återfå sina plantager, genom att ha alienerat, efter inbördeskriget [mot Rigaud], en så viktig sektor av den infödda befolkningen som mulatterna höll Toussaint på att smida ett samhälle utan någon egentlig grund. Det var ett samhälle med disparata och motstridiga element i toppen på vilket han hade placerat sig själv som guvernör på livstid. Och den enda sektor i Saint Domingues samhälle i vilket Toussaint skulle ha funnit sin mest logiska och mest naturliga allierade, massan av svarta arbetare, stod i grundläggande motsatsställning till hans egen sociala och ekonomiska politik.

Det var inte på massan av före detta slavar som Toussaint valde att basera sin ekonomiska politik. Det var en helt annan grupp som drog nytta av hans konstitution och hans dekret (Ott 1973: 133):

Trots återupprättandet av Saint-Domingues ekonomiska västånd innehöll Toussaints arbetsprogram mycket ont. Ett problem som det skapade var korrruption bland de svarta militärerna. I stället för att uppmuntra en bred fördelning av ägandet av plantagerna och agera enbart som systemets poliser centraliserade de svarta befälhavarna jordägandet i sina egna händer. Längtan efter rikedom gjorde att många svarta generaler bländades av egoismens gyllene glans.

Möjligen kunde Toussaint – om han hade levat så länge – upplöst storgods- och tvångsarbetsystemet efter ett fredsslut med Frankrike, därför att hans militära mål hade upphört att existera, men det är långt ifrån säkert. Inkomstmålet fanns kvar, och som Haitis senare historia skulle bevisa, var detta det allt överskuggande målet. Haitis nya styresmän ville ha arbetsfria inkomster. Det hade de lärt sig av de franska kolonistörerna – det värsta arv dessa lämnade efter sig. Sett i detta ljus var det ingen tillfällighet att Toussaint och hans tidiga efterföljare valde att återigen binda massorna till torvan. De var bundna av historiska omständigheter som de endast delvis själva hade skapat. Pétions omsvängning 1809 gjorde det dock omöjligt att fortsätta på den inslagna vägen. Det fanns gott om fri jord i Haiti, så massorna kunde rösta med fötterna.

Men skam den som ger sig. Regeringen kontrollerar beskattningen och utrikeshandeln – exporten och importen – är lätt att beskatta. Det kostar inte speciellt mycket att sätta upp tullhus. Och det finns inget som säger att

man måste hålla sig till strikt formella regler när man driver in skatt. Staten har aldrig varit särskilt populär hos gemene man i Haiti. Alltför ofta har den upplevts i form av skatteindrivare som på dunkla grunder försöker maximera intäkterna åt statskassan. Haiti hamnade efter 1809 i den absurda situationen att den efterlängta omfördelningen av jorden samtidigt skapade en plundrarstat. Politiken degenererade under 1800-talet till en kamp mellan olika klickar om kontrollen över statskassan. Mellan 1843 och 1915 hade Haiti tjugotvå olika presidenter. En enda lyckades sitta hela sin ämbetsperiod, fyra dog i ämbetet och de övriga avlägsnades mer eller mindre våldsamt. Elva satt kortare tid än ett år (Lundahl 1985b: 186). Mönstret har levt kvar in i vår egen tid och det är svårt att hitta exempel på presidenter som har uppvisat ens ett minimum av hederlighet. Styrelseformen i Haiti är nominellt demokrati. I realiteten har den nästan undantagslöst varit kleptokrati.

Och det var Toussaint Louverture som, inspirerad av det koloniala mönstret, lade grunden till kleptokratin.

Referenser

- Alexis, Stephen, 1949. *Black Liberator: The Life of Toussaint Louverture*. New York: The Macmillan Company.
- Ambjörnsson, Ronny, 2019. "Han var den svarte upplysningsmannen som ledde kampen mot slaveriet", *Dagens Nyheter*, 9 januari.
- Beard, John R., 1853. *The Life of Toussaint L'Ouverture: The Negro Patriot of Haiti*. London: Ingram, Cooke and Co.
- Bell, Madison Smartt, 2007. *Toussaint Louverture: A Biography*. New York: Pantheon Books.
- Césaire, Aimé, 1960. *Toussaint Louverture: La révolution française et le problème colonial*. Paris: Club Français du Livre.
- Cousin d'Avallon, Charles-Yves, 1802. *Histoire de Toussaint-Louverture, chef des Noirs insurgés de Saint-Domingue; précédée d'un coup d'œil politique sur cette colonie: et suivie d'anecdotes et faits particuliers concernant ce chef des Noirs, et les agents directoriaux envoyés dans cette partie du nouveau-monde, pendant le cours de la Révolution*. Paris: Pillot. <https://archive.org/details/histoiredetoussaoocous>. Nerladdad 21 december 2020.
- Dorsinville, Roger, 1965. *Toussaint Louverture ou la vocation de la liberté*. Paris: René Julliard.
- Dubois, Laurent, 2004. *The Avengers of the New World: The Story of the Haitian Revolution*. Cambridge, MA och London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- DuBroca, M., 1802. *The Life of Toussaint Louverture: Chief of the French Rebels in St. Domingo. To Which Are Added, Interesting Notes Respecting Several Persons Who Have Acted Distinguished Parts in St. Domingo*. London: H.D. Symonds. <https://archive.org/details/lifeoftoussaintloodubr>. Nerladdad 21 december 2020.
- Fick, Carolyn E., 1990. *The Making of Haiti: The Saint Domingue Revolution from Below*. Knoxville, TN: University of Tennessee Press.

- Fick, Carolyn E., 2017. Recension av *Toussaint Louverture: A Revolutionary Life*, av Philippe Girard, *William and Mary Quarterly*, 3e serien, 74(4), s. 790–794.
- Forsdick, Charles & Høgsbjerg, Christian, 2017. *Toussaint Louverture: A Black Jacobin in the Age of Revolutions*. London: Pluto Press.
- Geggus, David, 2013. *The Changing Faces of Toussaint Louverture: Literary and Pictorial Descriptions*. The John Carter Brown Library. April. https://www.brown.edu/Facilities/John_Carter_Brown_Library/exhibitions/toussaint/pages/introduction.html. Nerladdad 21 december 2020.
- Girard, Philippe, 2016. *Toussaint Louverture: A Revolutionary Life*. New York: Basic Books.
- Gragnon-Lacoste, Thomas-Prospér, 1877. *Toussaint Louverture, général en chef de l'armée de Saint-Domingue, surnommé le premier des Noirs*. Paris: A. Durand et Pedone-Lauriel. <https://archive.org/details/toussaintlouvero1raggoog>. Nerladdad 21 december 2020.
- Hazareesingh, Sudhir, 2020. *Black Spartacus: The Epic Life of Toussaint Louverture*. London: Allen Lane.
- James, C. L. R., [1938] 1963. *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*. Revised edition. New York: Vintage Books.
- Korngold, Ralph, 1944. *Citizen Toussaint*. Boston: Little, Brown and Company.
- Leyburn, James, 1941. *The Haitian People*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Lundahl, Mats, 1979. *Peasants and Poverty: A Study of Haiti*. London: Croom Helm.
- Lundahl, Mats, 1984. "Defense and Distribution: Agricultural Policy in Haiti during the Reign of Jean-Jacques Dessalines, 1804–1806", *Scandinavian Economic History Review*, 32(2), s. 77–103.
- Lundahl, Mats, 1985a. "Toussaint Louverture and the War Economy of Saint-Domingue, 1796–1802", *Slavery and Abolition*, 6(2), s. 122–138.
- Lundahl, Mats, 1985b. "Government and Inefficiency in the Haitian Economy: The Nineteenth-Century Legacy", i: Michael B Connolly & John McDermott (red.), *The Economics of the Caribbean Basin*. New York: Praeger.
- Lundahl, Mats, 2013. "The Vision of Toussaint Louverture and the Degeneration of Haitian Politics: An Essay on *The Black Jacobins*", *The CLR James Journal*, 19(1–2), s. 332–373.
- Myrdal, Gunnar, 1930. *Vetenskap och politik i nationalekonomien*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.
- Nesbitt, Nick, 2008. *Universal Emancipation: The Haitian Revolution and the Radical Enlightenment*. Charlottesville, VA och London: University of Virginia Press.
- Nicholls, David, 1979. *From Dessalines to Duvalier: Race, Colour and National Independence in Haiti*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ott, Thomas O., 1973. *The Haitian Revolution 1789–1804*. Knoxville, TN: University of Tennessee Press.
- Parkinson, Wenda, 1978. *'This Gilded African': Toussaint L'Ouverture*. London: Quartet Books.
- Pluchon, Pierre, 1989. *Toussaint Louverture: Un révolutionnaire noir d'Ancien Régime*. Paris: Fayard.

- Raynal, Guillaume-Thomas, 1770. *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes*. 6 vol. Amsterdam. <http://josiah.brown.edu/record=b2226209~S7>. Nerladdad 22 december 2020.
- Saint-Rémy, Joseph, 1850. *Vie de Toussaint-L'Ouverture*. Paris: Moquet.
- Sannon, Horace Pauléus, 1920, 1932, 1933. *Histoire de Toussaint Louverture*. 3 vol. Port-au-Prince : Imprimerie Aug. A, Héraux.
- Schoelcher, Victor, 1889. *Vie de Toussaint Louverture*. Paris: Paul Ollendorf.
- Stein, Robert Louis, 1985. *Léger Félicité Sonthonax: The Lost Sentinel of the Republic*. Rutherford, NJ: Fairleigh Dickinson University Press.
- Stephen, James, 1803. *Buonaparte in the West Indies; or, The History of Toussaint Louverture, the African Hero*. London : J. Hatchard. <https://archive.org/details/buonaparteinwestoostep/page/n3/mode/2up>. Nerladdad 21 december, 2020.